

Recsk, 1950–1953¹

Beszélgetés Faludy Györggyel

■(részlet)

BÖSZÖRMÉNYI GÉZA

A tábor egyik legveszedelmesebb rabja alighanem egy szociáldemokrata költő volt: Faludy György. Hogy mégis élve úszta meg Recsket, ez csupán az ÁVH-s parancsnokok és nyomozótisztek elképesztő műveletlenségével magyarázható, akik álmukban sem képelték, hogy egy vers nagyobb galibát okozhat, mint egy robbantásos merénylet.

1910-ben születtem Pesten. A berlini, a grazi, a bécsi és párizsi egyetemekre jártam. Azután hazakerültem, és meglehetősen ismert író lettem. 1938-ban emigráltam Párizsba, onnét Marokkón át az Egyesült Államokba kerültem, annak a hadseregében szolgáltam a II. világháború alatt. 1946-ban hazajöttem Magyarországra, '50-ben hamis vádak alapján letartóztattak. A hírhedt recski táborba kerültem. 1953-ban szabadultam, aztán '56-ban másodszor is emigráltam. [...]

– *Miért jöttél haza 1946-ban?*

– Mert nem tudtam másképp elképzelni az életemet. Magyar költő vagyok, mit kezdjek Amerikában? Ez volt az oka. 1931-től vagyok a Magyar Szociáldemokrata Párt tagja. 1946-ban, amikor hazajöttem, fölmentem Kéthly Annushoz, a régi ismerőshöz és barátához, aztán elmentem a Népszavához, a lap egyik irodalmi szerkesztője lettem. A verseim egy része, amiket az emigrációban írtam, megjelent az 1947-es Könyvnapon. Az volt talán az utolsó szabad lélegzésű idő, mert aztán kezdett elszorulni a lélegzetem. Az állam – mindenekelőtt Rákosi és Révai – kezdett beleszólni az irodalomba, olyan dolgokba, melyekhez ők nem értettek. Kvázi napiparancsot akartak adni az íróknak. Végül tulajdonképpen csak azt engedték, hogy frázisokat, szólamokat lehetett megírni versben, ami azt jelentette, hogy senki nem olvasta őket többé. Rákosi 60. születésnapjára, amikor hiányoztam, mert Recskben voltam, megjelent egy könyv,

amelyben az egekig magasztalják ezt az embert, de olyan módon, hogy például ilyenek vannak benne, mondjuk, hogy költőnek is ő a legnagyobb. Vagy hogy a karjából, a vállizmaiból erőművek fakadnak... Szóval olyan dolgok, amelyek nevetségesek, és ha én Rákosi lettem volna, az illetőket lecsukattam volna, hiszen teljesen világos volt, hogy hazudnak. De ez befelé egyre súlyosabban érintette az embert. Hát mit írjal? Ha az ember írt Rákosi ellen egy verset, mit csinálhatott vele? Arról, hogy ezt kiadják egy folyóiratban vagy akár a Népszavában, szó se lehet természetesen. Föl sem olvashatom a barátaimnak, mert félek. Rengeteg ávós ügynök volt az ember körül, akik följelenthették.

– *A költők között is voltak ügynökök?*

– Igen... igen. De jobb, ha nem említem, hogy kik. Feledjünk, fátylat rá! De voltak, bőven voltak. Hát az volt az ijesztő. Tehát mit csináljak? Ha fölolvassom a feleségemnek vagy az édesanyámnak, azok sírva fakadnak, mert ugyan egyetértenek velem, ők sem szeretik Rákosit, de mi lesz azzal az emberrel, aki ilyeneket ír Rákosiról? Csak próbálom most az akkori lelkiállapotomat leírni... A költő ír az íróasztalfióknak, és közben a talajt, amin áll, kihúzzák a lába alól. Aztán nem merek már az íróasztalfióknak sem írni, mert talán házkutatás lesz, megtalálják és lecsuknak húsz évre miatta és a *Marczius Tizenötödike* című '48-'49-es lapnak, Kossuth lapjának bekötött példányába írom le a verset úgy, hogy a betűket hátrafelé húzom alá ceruzával, és amikor hazamegyek, a kéziratot összetépem és

gombócokba gyűrve a csatornába dobom. Egy-egy gombócot egy-egy csatornába, de éjjel meg azt álmodom, hogy egy ávós ül minden csatornában egy szoros halászhálóval, és Péter Gábor asztalán összeállítják a versemet... így tudom valahogy az ember akkori lelkiállapotát jellemezni. [...]

Ez volt számomra a rémálmok kora: az ember éjjel megy az Andrassy út – Sztálin út – Népköztársaság útján, és hirtelen a házak összeszorulnak, egyre szűkebb lesz az utca, amíg csak a vállammal nem érintem a falat, de aztán kezdik a vállamat is nyomni, míg az Andrassy út 60. előtt egy ember a hajamnál fogva föl-emel és behúz az ablakon. Ez a rémálom követte az embert éjszakáról éjszakára, de ha kinézett az ablakon, tényleg ott állt az ávósautó a ház előtt. Emlékszem, egy éjjel nem tudtam aludni ettől, sétáltam valahol a Belvárosban, mögöttem két detektív persze, és jön velem szembe Pálóczi-Horváth Gyurka, mögötte is két detektív. Megállunk egymással szemben, a négy detektív tisztes távolságra áll mögöttünk, és azt mondja nekem a Pálóczi Gyurka: „Te meg vagy bolondulva, hogy éjjel nem tudsz aludni? Hát mi bajod történhetik? Te szociáldemokrata vagy, életfogytiglant kapsz. Én kommunista vagyok, engem fölakasztatnak.”

Szóval az ember érezte, hogy le fogják tartóztatni. 1950-ben lementünk egyszer Zsuzskával, a feleségemmel Balatonszárszóra. (Szárszó vonzott engem mindig, József Attila temetése kötött oda.) A szántódi révnél abban a pillanatban álltunk meg, ahogy a komp elindult át, és mögöttünk megérkezett az ávóskocsi. Április vége lehetett, és nagyon szeretek

¹ Részlet az alábbi kötetből: Böszörményi Géza: *Recsk, 1950–1953. Egy titkos kényszermunkatábor története*, második, bővített kiadás, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2006. Gyarmathy Livia hozzájárulásával.

Az egykori internálótábor, háttérben a rekonstruált büntetőbarakkal, Recsk (Fotó: Szabó Zoltán)

fürdeni, és mindig fürdőnadrág van rajtam, úgyhogy az autóban levettem a többit és beugrottam a vízbe. Láttam, hogy a két ávós keszves pofát vág, levetkőzik gatyára, és utánamúszik, hátha elúszom a Fekete-tengerig vagy hová. Úgy látszik, kötelességük volt, hogy az embert a saját közelükben tartsák. No szóval a vége csak az lett, hogy elküldtek Karlovy Varyba a filmfesztiválra, hogy írjak kritikákat, de a határon letartóztattak és bevittek az ÁVO-ra. Egy nyolcpontos vádiratot adtak olvasni. Az első vád az volt, hogy disszidálni akartam Csehszlovákián keresztül. Amikor engem hivatalosan küldtek! A második vádpont az volt, hogy fegyveres felkelést szerveztem a Népköztársaság megdöntésére, és amikor ezt elolvastam, behunytam a szememet és láttam, hogy a könnytáram eltűnik, tehát hogy házkutatást tartanak, és elviszik a könyvtárat. Amikor aztán évek múlva hazakerülök, az ajtóban megállok, és ott a könyvtár. Mondom a Zsuzskának, hogy maradtak ezek a könyvek itt? Azt mondja, miért ne maradtak volna? Hát nem volt házkutatás? Nem. Szóval valakit fegyveres felkelés szervezésével vádolnak, és nincs nála házkutatás. Ez volt a bizonyíték számomra, hogy azok, akik a vádat koholták, pontosan tudták, hogy nem igaz. Aztán az volt benne, hogy titoista vagyok, hogy trockista vagyok, aztán hogy kleriko-fasiszta körökkel érintkezem stb. Ez mind így együtt. És az utolsó az volt, hogy a magyar népet mindennél jobban gyűlölöm. Hát ez teljesen idiotikus vádpont, amire én oda mondtam az illetőnek, aki néha gumibo-

A rekonstruált büntetőbarakk belüléről (Fotó: Szabó Zoltán)

tot rázott az orrom előtt, hogy ebből egy szó se igaz. Erre azt mondja: „Most nem arról van szó, hogy igaz-e vagy sem, hanem hogy aláírja-e vagy sem.” Kérdelem: „És ha nem írom alá?” Azt mondja: „Akkor személtárában fogják magát innét kivinni.” Amire azt mondom: „Adja ide hamar!” Odajött hozzám, látom, remegett a keze, mert teljesen váratlan volt, hogy valaki ezek ellen a vádak ellen nem védekezik. És aláírtam. Tizenegy kópiát kellett aláírni, és akkor jött az, amitől nevetnénekem támadt, tudniillik attól fogva két hétig az illető nem tudott mit csinálni velem. Engem két hétre adtak oda neki, hogy ezt aláírassa velem, és én aláírtam öt perc alatt.

– Miért írtad alá azonnal?

– Nézd, mert tudtam, hogy úgyis azt csinálnak velem, amit akarnak. Nem volt semmi értelme, hogy félig agyonverjenek, és akkor írom alá. Ezekkel nem lehetett nagyon vitatkozni, úgyhogy amikor az egyik mindenáron ki akarta húzni belőlem, és ez napokig ment, hogy amerikai kém vagyok, akkor gondoltam, leegyszerűsítsem a dolgot, tekintve, hogy úgy látszott, úgyis nyilvános főtárgyalás lesz az ügyben valami nagy perben (ahogy aztán nem lett). Elmondtam neki, hogy 1941. április 1-jén New York-ban, a 72. utca és a Broadway sarkán levő drugstore-ban

– azt mondja: „Mi az, hogy drugstore?”, mondom neki: „Kocsma.”, azt mondja: „jó”, – találkoztam két OSS, Office of Strategic Service, az amerikai kémiroda két ügynökével, Edgar Allan Poe-val, leírtam Poe-t, a költőt: alkoholikus, magas homlokú, kónyabajuszú, rokonszenves képű... – „A rokonszenvest hagyja ki!” – ordítja a gépiró kisasszonynak az ávós – és Walt Whitmannel, egy fehér szakállú emberrel... Azt mondja: „Na és más nem volt?” Mondom: „Más?” Ez addig nyúzott engem, amíg az ebédszünetben, miközben orral a falnak álltam, kitáltam az ördögöt. Hogy az volt a harmadik. Úgy mondtam el neki, hogy a harmadikat Zebulon Edward Bubelnek,

Belzebubnak hívták; az ismertetőjelei, hogy két dudor van a homlokán, hogy lőcslábú, sántítva jár, és hogy Rasolszaga van, amit ortodox izraeliták használnak a borotválkozásnál, hogy kést ne használjanak... Azt kérdi, hol lakik? Mondom neki: „Ninive utca 42., Babilon.” Azt mondja: „Velem akar izélni, maga állat, én tudom jól, hogy Babilon csak a Bibliában van!” Mondom: „Nem, Babilon Long Islanden van, New York államban, hívja föl a telefonközpontot.” Ordított, átment a szomszéd szobába, de megnyugtatta jött vissza, mert én tényleg tudtam, hogy van Babilon Long Islanden.

Na most, erről a háromról, szóval az ördögörről, Edgar Allan Poe-ról és Walt Whitmanról aztán lenn a földszinten este keménypapírra személyleírást kellett adnom, amit lemásoltak, és küldtek az ÁVO-posztokra a határra, hogyha az ördög jön kémkedni, akkor lefogják. Később állandóan jöttek azzal, hogy maga az, aki a „P-o-e-vel” esküdött össze. Mondtam, hogy oe-vel kell írni, de „Pó”-nak kell kiejteni. Szóval ez inkább az én mulatságomra volt, ha szabad így mondanom, hogy valami kis szórakozásom legyen ezen a rettenetes helyen.

– Végül is hogy záródott az ügyed?

– Fölvittek végül Péter Gáborhoz. Ez nem szívesen mondom el, mert harmincöt év múlva senki nem hiszi már el, mert az a kor, az az időszak lezárult, és mindaz, ami benne történt, hihetetlennek tűnik, úgyhogy én nem szoktam elmondani, és most is csak inkább a kortársaknak mondom el, akik tudják, hogy igaz. Szóval fölvittek Péter Gáborhoz, aki a nagy íróasztal mögött ült a bőrfoteljében, kínált nekem helyet, cigarettát, alkoholt, minden fenét följajánlott. Előtte egy dosszié feküdt a nevemmel, jó nagy dosszié. Miután engem is tegezett, természetesen visszategeztem, és megkérdeztem, hogy olvastad-e. Azt mondja: „Nem olvastam, de belenézttem.” Mondom: „És van benne valami értelmes, kézzelfogható vád ellenem?” Azt mondja: „Nincs.” Mondom: „Nagyszerű, ez azt jelenti, hogy kikerülök innét.” Azt mondja: „Nem. Behoztak, és itt is fogsz megdöglenni!” Azt mondom erre: „Miért?”

Azt mondja: „Mert rád nincs szükség. Hülyékre nincs szükség.” Mondom: „Miért volnék hülye?” Amire ő átnyúl az íróasztalon, mert ingben ültem ottan, csupa véresen, föl volt szaggatva az ingem, megráz engem, és azt mondja: „Te

ne volnál hülye, aki Amerikából hazajöttél ebbe a szarba?!”

Szóval ennyi volt, és mint egy halálos ítélet, úgy hangzott. Ez az, amit az eljövő kor már nem hisz el, és én nem is írtam meg soha. Pálóczi Bubinak egyszer elmondtam, ő írta meg a Sunday Timesban, lehet, hogy egyesek innét tudják.

Pár nappal később egy gépelt papírt nyújtott át nekem az egyik ávós a kihallgatáson, amelyen az állt, hogy állambiztonsági okból – itt pontok következtek – évre internáltak. Kértem: „Hány évre?” Azt mondja, hogy számoljam meg a pontokat. 25 pont – 25 év. Ez volt az úgynevezett ítélet, aztán Kistarcsára vittek, és két héttel később Recskre. Recsken az volt a nagyszerű, hogy aki gonosz volt, az még gonoszabb, és aki jóindulatú volt, az még derekabb lett, úgyhogy az emberek szétváltak hirtelen, Jókai Mór fekete-fehér világa volt az ember előtt, tudta, hogy ki lehet teljesen megbízni, az életet adjuk egymásért, és ki az, aki egy szelet kenyérért az embert beárulja és tönkreteszi.

A másik tanulság az volt, hogy a testünk micsoda nagy segítséget nyújt nekünk, hogy a léleknek vagy annak, ami szellemi, micsoda nagy hasznára van a test rögtön, automatikusan azzal, hogy az ember szakálla lassabban nőtt, a körmei lassabban nőttek, hogy kevesebbet egyen, de kevésbé éhezzen, mégis hogy az ember bőre megkeményedett, úgyhogy ha az eső végjgcsorgott a hátunkon – az első három hónapban folyton, folyton és folyton esett, az első nap a köpenyünk ázott át, a második nap a zubbonyunk, harmadnap az ingünk, negyednap a patak az ember gerincén folyt –, az ember úgy érezte mégis, mintha egy másik ember gerincén folyna, nem az övé. Behúzódtunk egy pár milliméternyire a bőrünk mögé. Nem fájtt olyan nagyon az ág, amelyik belénk kapaszkodott, a pofon vagy a rúgás, amit az ávóstól kaptunk. A test védekezett. De védekezett minden más irányba is. Volt, ami kifinomult, volt, ami eltompult. A szaglásunk kifinomult. Ha az ember igazán dolgozott, ahogy megkívánták, akkor éhen halt. Tehát az egyetlen mentségünk a szabotázs volt. A szabotázs jelentette az életet, a munka a halált. Mint a német táborokban, csak azzal a különbséggel, hogy az embert ott helyben vitték a gázkamrába, avagy helyben agyonlőtték vagy beledobták a tűzbe. Ez Recsken nem volt, legalábbis nem ilyen mértékig. Jankécht lőtte agyon valaki a telegráfról, de általában ez nem volt. De a német táborokban – mint ahogy

elmondták nekem azok, akik ott voltak, a Dálnoki, a Gábori, szóval aki mind a kettőben volt –, megvolt az a nagy reményük, hogy béke lesz, hogy vége lesz a háborúnak. Míg mi Recsknek a végét nem láthattuk előre, tehát nem tudtuk, hogy még öt évig, tíz évig vagy harminc évig tart. Ugyanakkor azonban, ha szabad így mondanom, volt egy bizonyos optimizmus is, tekintve, hogy nem lőttek szájon, azaz nem lőttek bele az emberbe, szóval a kegyetlenségnek az a fajtája, ami a náci táborokban napirenden volt, az hiányzott.

A szellemi élet egy bizonyos optimizmust tartott fenn bennünk, mindenképp az, hogy este összejöttünk beszélgetni. Lassan kezdődött ez, mert eleinte, az első időben tizenkét vagy tizennégy órát dolgoztunk és holtfáradtan kergettek be bennünket a barakkba, úgy hogy a csizmánk odadagadt a lábujjakhoz, nem tudtuk lehúzni, és úgy feküdtünk sáros csizmával a törek szalmára, úgy aludtunk. Aztán reggel kikergettek minket újra dolgozni, és ez így ment háromszázhatvannégy napig egy évben, kivéve a május elsejét.

Amikor a nagy éhség ideje jött, és körülbelül 1000-1200 kalóriát kaptunk naponta vagy annyit sem, szóval ebben a rettenetes atmoszférában, ahol mindennap egy, két, néha három ember halt éhen, egyszer behajtanak este minket a hóban a barakkhoz, és én kiálltam a barakk elé mosakodni a hóban, odajött hozzám Boross-Tóby Jóska. Nyíregyházi városi tisztviselő volt, nagyon derék, magas ember – a magas embereknek nehezebb dolguk volt, mert hiszen ugyanannyi kosztot kaptak, mint a kicsinyek –, szóval odajött hozzám, és azt mondta: „Gyurka, megbocsátasz ugye nekem, de én a ma esti előadásodra, tudom, Platónról fogsz beszélni, nem jövök el. Én próbálom a növények életét élni. Egy órával több alvást adok magamnak, talán így könnyebben túlélem.” Amikor ezt mondta, én olyan gyenge voltam, hogy becsuktam a szememet, nem feleltem rá neki mindjárt. Ebben az éhínség-éhhálál állapotban az idő megrövidül rettenetesen, az embernek folytonos hallucinációi és fantáziái vannak, én a nagyanyám verandáját láttam virágokkal, januárban, és éreztem a virágok, a jácintok szagát is, és megfeledeztem Boross-Tóbyról. Amikor kinyitottam a szememet, ő már nem volt ott. Visszamentem a barakkba, és arra gondoltam, most illenék odamennem a Boross-Tóbyhoz, és meggyőzőnöm arról, hogy ne adja föl magát, ne próbáljon az alvásba menekülni, mert az nem gyógy-

246
13 -
Név: DALNOKI MIKLÓS LÁSZLÓ
Szül. hely, idő: BUDAPEST
1924. március 24.
Anyja neve: LABÁN MELÁNIA
Hová távozik: Kecskemét

nyilatkozat

Tudomásulveszem, hogy az internálótáborral és a táborban lévő szénélényekkel kapcsolatos minden hír, vagy adat "állami titok" képez. Az "állami titok" megsértését a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1951. XXI. sz. é. rendelete 10. évig terjedhető börtönbüntetéssel súlytja - amennyiben a cselekmény súlyosabban nem minősül.

Kelt. Recsk, 1953. szeptember 17.

Dalnoki Miklós László
aláírás.

A nyilatkozat, amelyet mindenkinél alá kellett írnia (ABTL)

szer, inkább jöjjön el az előadásra, de olyan fáradt voltam, hogy nem mentem el. Bizonyos mértékig ezért felelősséget is érzek magamban. A Boross-Tóby Jóska nem jött el az előadásra, és öt vagy négy nap múlva, nem emlékszem pontosan, elkezdett szaladni a hóban, összeesett és nemsokára meghalt.

– Véleményed szerint mi volt az oka, hogy teljesen elszigetelve tartották ezt a tábort?

– Az Államvédelmi Hatóság rendkívül szegénylős volt, és mindent megtettek, hogy meg ne tudják külföldön a tábor létezését.

– Milyen érzést váltott ki belőled, hogy Michnay megszökött?

– Roppant örömet persze, és egy kis diadalt. Egyik veszteség a másik után, és akkor hirtelen valakinek sikerül, ami teljesen lehetetlennek tűnt előttünk, megszökött, és aztán a rádióban, a Szabad Európában bement a hatszáz ember nevét; a feleségem is onnan tudta meg, hogy élék, és mások is ugyanígy voltak.

– Milyenek voltak az örök?

– Nagy részük olyan, akit besoroztak, aztán bevitték valahova, amiről nem tudták pontosan, hogy micsoda. Akiknek azt mondták rólunk, hogy mi vagyunk a földbirtokosok, a fő fasiszták, és akik ezt elhitték, mert hiszen nem volt módunk megcáfolni. De ezt elhitte más is. Amikor engem egyszer elvittek szent lapátolni a recski állomásra éjjel, ott lapátolom a vagonból ki a szent, velem szemben ül az ávos, és akkor egy parasztember közeledik felém és amikor meglát, fölemeli az öklét és azt mondja: „Ugye, most szenvedsz, rohadt kulák?”

– Tudta valaki az örök közül, hogy te költő vagy?

– Igen. „Maga Kisfaludy Sándor” – mondta nekem az egyik, amikor bejött, hogy kérjen tőlem a recski szeretőjének az emlékkönyvébe egy verset. De nem írtam, megtagadtam. Azt mondtam, hogy verset nem írok neki, de szívesen mondok neki verset este. Ez egy trükk volt a részemről, mert este mindig összeverték minket. Kiállítottak a folyosóra, és végig véresre vertek. És mondtam nekik este a verseket. Maupassant- és Csehov-novellákat, és mindent, ami eszembe jutott, soknak nagy sikere volt, az Ezeregyéjszának különösen.

– Írtál verset Recskén?

– Nagyon sokat. Sokat, mindenekelőtt azért, mert hiszen az ember azt hitte, hogy meghal. Volt rá kilencvenöt százalékos esély, tehát az ember megpróbálta azt, amit még nem írt meg, és magát Recsket is, ezt az egészet, amit érzett, megírni. Persze, nem volt könnyű, hiszen papírunk, ceruzánk nem volt, és azonkívül az ember sose lehetett egyedül. Persze írtam én verset az amerikai hadseregben is, amikor nem voltam egyedül. Ahol igazán jól éreztem magam, az a fogda volt. Enni ugyan alig kaptam, még kevesebbet, mint kinn, de nyugton hagytak, akár a sötétzárkában, akár a magáncellában, és tudtam verset csinálni. Elhatároztam, hogy mit írok meg: az ember vizuális fantáziája óriási módon működött és semmi akadálya nem volt, hogy az ember a fejében csinálja meg, a baj legfeljebb az, hogy akkor én vagyok a kézirat „egyetlen példánya”. Tehát ha én nem élem túl, akkor a kézirat sem éli túl. Szóval, föl-alá jártam mindig a cellában, két és fél lépés így, két és fél lépés vissza, negyven kilométer általában egy nap, ami azért

jólesett, de hát katasztrófa volt a kalóriáknak. Hanem, amikor később nagyon éhes voltam, akkor megtöltöttem a csizmámat homokkal, rohadt régi utászcsizma volt, úgyhogy tudtam állni, nem kellett szétnyújtanom a könyökömet, hogy állva tartsam magamat, a köpenyt a fejemre húztam, és így állva – én vagyok a nagy költő – írtam a verset! Minden nap körülbelül negyven sort, ami azt jelentette, hogy a nap, amely a fogdában tizenkét órát, húsz órát, negyven órát látszott tartani, most csak három órát tartott. Már megint este van. Szóval rettenetes gyorsan múlt az idő, ami gyönyörűség volt. Minden sort, amit „leírtam”, megismételtem negyvenszer-ötvenszer is, este elmondtam az egészet, amit aznap „írtam”, és másnap reggel mindazt, amit eddig „írtam”. Aztán jött a nagy rémület, hogy kikerülök a fogdáról... Majd a barátaim megtanulják. Volt olyan, aki ezer sort, volt, aki ezeröttszáz sort tanult meg, és aztán később... Van egy versem: amit Zsuzskához, a feleségemhez írtam, még az ávón, és amikor kiszabadultunk, én csak az utolsó csoporttal szabadultam, de ők előbb szabadultak, s az egyik, Egri Gyurka fölment a feleségemhez, és elmonda azt a verset, amit neki írtam. De csak az első három versszakot, aztán azt mondta, tovább nem tudom, de holnap följön hozzád Gábori Gyurka, aki az utolsó négy versszakot tanulta meg és azt elmondja neked. Így került ki a vers, így kerültek ki a verseim. Azt gondoltuk, hogyha mindnyájan meghalunk, legép-puskáznak minket, tömegsírba vetnek, ketten-hárman akkor is kimásznak majd a tömegsír-ból, és azok között talán lesz olyan, aki ezt a verset tudja... Ez boldogság volt. Azt hiszem, hogy a kényszerítő körülmények, a halál közelsége használ a költőnek, talán jobb verseket ír, hogyha fél a haláltól, mint amikor nincs szemben a halállal.